

Lektioita

Joni Vainikka

Identiteetti tilan ja ajan funktiona

Alueellisten kertomusten ja perintöjen kerroksellisuus Englannissa ja Suomessa

Väitöstilaisuuden *lectio praecursoria*
Oulun yliopisto 17.06.2015

Kesäkuun 25. kuluvaa vuotta oli päivä, jolloin Lappeen seurakunta laski täyttäneensä 600 vuotta. Ajoitus liittyy Turun maa- ja metsätalouden päätökseen vuodelta 1415, jolloin Lappaweden raja määriteltiin Sawlaxia vastaan. Lappawesi, myöhemmin Lappee, oli todennäköisimmin muodostettu noin sata vuotta aiemmin, olihan Viipurikin perustettu katolilaistetun Karjalan etuvartioksi. Savilahdesta taas muodostui Savon maakunta noin 150 vuotta myöhemmin.

Alueiden rajaukset ovat kaikkea muuta kuin ikuisia. Valistusajan rationalismin myötä alueita ja niiden rajoja pyrittiin selittämään luonnonelementtien – jokien, laaksojen ja vedenjakajien – perusteella. Kansallisromanttiset virtaukset lisäsivät luonteenpiirteiden kuvaukset osaksi luonnon rajaamia maakuntia. Fennomaanien avustamana Zachris Topelius kuvasi Suomen maakunnat käytännössä uudestaan. Tämä traditioiden synkronisointi 1800-luvulla merkitsi myös Vanhan Suomen uudelleenarviointia, jonka sivutuotteena Lappee yllättäen savolaistettiin. Vanhasta Savilahden asuinpaikasta Saimaan rannalla oli muutaman vuosisadan kuluessa syntynyt koko Saimaan vesistöalueen ihmisiä kuvaava termi.

Esimerkki on ehkä räikein kuvaus siitä, miten alueet voivat ajan mittaan saada hyvinkin erilaisia merkityksiä. Savon maakunnallistaminen tuli ajankohtaiseksi kun ruotsalainen hallinto käsitti, että Suomen sisämaa-alue oli paljon laajempi kuin esimerkiksi historioitsija Olaus Magni 1530-luvulla uskalsi arvioidakaan. Niin sanottujen itäisten maiden muoto selkiytyi vasta maantieteilijä, kartografi Anders Bureuksen (1631) *Pohjoismaiden kuvauksen* myö-

tä 1600-luvun alussa. Tätä karttakuvan kehityksen taustaa vasten Pähkinäsaaren rauhan rajaviivat vaikuttavat valtiolliselta kannalta summittaisilta. Vaikka vuoden 1323 rajanvetoa usein käytetään esimerkkinä läntisen ja itäisen Suomen eroista (Klinge 1982), tarkan rajauksen rekonstruktio toisesta Salpauslänistä luoteeseen Nyky-Suomen kartalle vaikuttaa ajanhukalta. Agricolan, Wexioniuksen ja Tuneldin sivuuttama raja ei voinut aikalaisille selittää miksi ihmiset puhuivat itsestään erilaisilla persoonapronomineilla. Toisin sanoen hallintokoneisto ei selitä ”mä-mie” -jakoa tai arkielämän identiteettitarinoita.

Alueet voidaan ymmärtää hallinnollisina kokonaisuuksina, jotka voivat puheessa ja tekemisessä tulla osaksi identiteettiä. Kysymys siitä, miten alueet kehittyvät on monisyinen. Väestönkasvu, kehityskäskleet liikennejärjestelmissä ja tuotantorakenteissa sekä ideologiset käänteet antavat joskus aihetta alueiden muutokselle tai uusien muotoutumiselle. Esimerkiksi Päijät-Hämeen virallinen syntyminen 1960-luvun lopulla oli miltei suoraa seurausta Lahden erittäin nopeasta kaupungistumisesta. Kaupunki tuntui kuvastavan sitä tulevaisuuden uskoa mitä toisen maailmansodan jälkeinen Suomi tarvitsi. Ei vähiten siksi, että Lahden kaupunginjohtaja Uuno Takki toivotti rautatieasemalla henkilökohtaisesti karjalaislähtöisiä, ututteria evakoita tervetulleiksi kaupunkiin (Heinonen 1997). Samalla kun uusi toiminnallinen alue muotoutui, Päijät-Hämeellä yritettiin haudata vanhat uusmaalaiset, hämäläiset ja savolaiset tai hämäläis-karjalaiset jakolinjat uuden maakunnan alle, siinä täysin onnistumatta. Toi-

set pääjähämäläiset kunnat ovat itähämäläisempiä, toiset liittyvät olennaisesti Lahden seutuun, jotkut taas voisivat olla pääjähämäläisiä mutta ovat nykyään toisessa maakunnassa. Alue on sirpaloitunut. Alueelliset perinnöt eri aikakausilta, ihmistenväliset identiteettikertomukset ja käytännöt, joilla yhteiskunnallisiin alueisiin ja niiden diskursseihin otetaan osaa, eivät välttämättä kohtaa.

Alueelliset muutokset jättävät jälkensä ihmisten mieliin, eivät välttämättä maisemaan. Tarinat siitä, miten Turun kaupunki kaappasi osan Kaarinasta, miten Sysmä oli aikanaan suuri emäpitäjä tai miten Haapajärvi on luonteeltaan erilainen kuin Nivala kertovat kaikki nykypäivän alueiden selektiivisestä historiasta. Menneisyydestä korostetaan niitä puolia, jotka tukevat identiteettiä. Uudenkarheat alueet eivät välttämättä tarjoa identifioitumisen aihetta. Ihminen, joka on syntynyt Hämeessä, ei helpolla hyväksy etuliitteitä kuvaamaan hämäläisyyden versioita.

Väitöskirjassani luon katsauksen eri aikojen jättämiin perintöihin, muistissa viipyleviin rajauksiin ja historiallisiin päällekkäisyyksiin. Kirjoitan auki miksi yhden aikakauden alueellisia kuvauksia ei voi ulottaa kauemmaksi menneisyyteen kuin mitä historialliset lähteet ja niiden rinnakkaisanalyysi antavat myöten. Historiakatsaus toimii alustana identiteettikeskustelulle, sillä olen, totta puhuen, enemmän kiinnostunut siitä miten ihmiset erilaisissa yhteisöissä näkevät tilallisuuden ja miten he kertovat itselleen ja muille identiteetistään, tunnepitoisestikin. Työssäni pääpaino on identifioitumisessa, siinä, miten ihmiset tietoisesti ja joskus tiedostamattomasti valitsevat jaettuina termejä kuvatakseen itseään, miten he haluavat tulla ymmärretyksi tai profiloituksi, minkälaisista käytännöistä he puhuvat yhteisöllisen kuulumisen muodostajina.

Liian usein identiteettitutkimuksissa tarkastelunäkökulma on kategoriasidonnainen. Tutkimuksella pyritään yksioikaisesti selvittämään annetun maantieteellisen tason merkityksiä sen kumminkin miettimättä käyttävätkö ihmiset arjessaan kyseisiä termejä. Toisaalta itse tutkimusmenetelmä voi muuntua omien lähtökohtien testaamiseksi. Kun kyselytutkimuksessa annetaan vastausvaihtoehdoiksi paikallinen, alueellinen ja kansallinen taso, ei voida olla varmoja mieltäkö vastaaja esimerkiksi paikallisen tason kunnaksi tai lähiöksi tai joksikin aivan muuksi. Identiteettitutkimuksen keskiöön on asetettava yksilöt ja heidän keskustelunsa. Vaikka osallisuus antaa identiteetin alueen asukkaalle, ihmiset itse arvottavat identiteettinsä kokemuksiinsa perustuen.

Käytän työssäni analogiaa värien subjektiivisuuden ja tilan hahmottamisen välillä. Vaikka värit tai

eri mittakaavaiset tilat voitaisiin määrittellä aallonpituuden tai geometriansa avulla äärimmäisen tarkasti, näiden objektien näkeminen tai kokeminen on subjektiivista. Tutkimusfilosofiani keskeinen kulmakivi on se, ettei yhtä totuutta alueiden identiteetistä ole, vaan jokainen identifikaatio on uniikki, erilainen ja yhtä arvokas. 1890-luvun sosiologin Gabriel Tarden (1895: 355) sanoin ”olemassaolo on erilaisuutta” ja näistä erilaisuuksista syntyvät alueellisuuden versiot, joissa voi esiintyä systemaattisuutta, mutta kuten Gilles Deleuze (1968/1994) jatkojalostaa Tarden ajatusta; erilaisuus ei ole negatiota jostakin, vaan erilaisuus on identiteetti. Tutkimuksellinen haaste on ymmärtää miten tätä erilaisuutta neuvotellaan ja miten tutkija voi nähdä mitä he, yksilöt, näkevät. Fokusryhmähaastattelut – kysymyksenasetteluun sovellettuna – ovat hyvä metodologinen strategia subjektiivisten näkemysten tarkasteluun, sillä varauksella, että osallistujat uskaltavat jakaa omia identiteettitarinoitaan ja mielipiteitään alueista tai sielunmaisemistaan muille osallistujille. Useat tutkijat ovat tuskailleet, onnistuuko tutkimuksellinen ryhmähaastattelu ilmentämään arkielämän kokemuksia tilanteissa, joissa metodioppaat kehottavat rekrytoimaan toisille tuntemattomia kymmenen henkilön ryhmiä. Vastasin haasteeseen tutkimalla ihmisiä järjestöjen ja yhteisöjen kautta, ja pyysin heitä puhumaan kuulumisen tunteista sellaisissa ryhmissä, joissa he normaalisti toimivat. Muodostin identiteettikategorioita ihmisten omien intressien, kuten yhteisöllisen osallistumisen perusteella, en jokseenkin staattisten sosiaalisten kategorioiden, kuten sukupuolen tai sosiaalisen luokan, puitteissa.

Ajatuksenani oli luoda läpileikkaus Suomesta siten, että sen eri osat tulevat edustetuiksi, ja osallistua hyvin eri tasoilla toimivia ryhmiä. Tutkimuksen kohdistaminen Varsinais-Suomeen, Pääjät-Hämeeseen, Pohjois-Karjalaan ja Pohjois-Pohjanmaahan takasi sen, että oli mahdollista saada osallistujia hyvin erilaisilta alueilta Suomesta. Myös tutkimukseen osallistuneet ryhmät, Amnesty ja Maan Ystävät universaalimmin suuntautuneina ja Nuorisoseurat ja Kotiseutuyhdistykset paikallisemmin toimivina tuottivat hyvin erilaisia kertomuksia alueista sekä tilan ja alueen merkityksestä osallistujien omalle identiteetille.

Kansalliset tutkimukset ovat merkittäviä, mutta niiden vaarana on, että tulokset rajoittuvat, tai niiden ymmärretään, kuvaavan vain yhtä yhteiskunnallista kontekstia. Kenttätutkimus Lounais-Englannissa tarjosi hedelmällisen vertailukohtan Suomessa tehdyille ryhmähaastatteluille, erityisesti siksi että Devon ja Cornwall ovat maassamuuton kohde, mikä kasvatti todennäköisyyttä sille, että haastatte-

luihin osallistuisi muualtakin kotoisin olevia ihmisiä. Jakolinjat syntyperäisten ja muualta muuttaneiden sekä paikallisesti ja universaalisti suuntautuneiden ihmisten välillä muodostivat kaksi identifioitumisen prosessia selkeyttävää kategoriaa.

Alueiden institutionalisoituminen, jota maantieteen professori Anssi Paasi (1996) on ansiokkaasti edistänyt alueellisen transformaation mallina, on usein *de rigueur* alueiden tutkimuksessa. Huomioiden alueiden territoriaalisen ja symbolisen merkityksen ja järjestöjen ja yhteisöjen muotoutumisen yhtenäistä alueellista kaavaa noudattaen, institutionalisoituminen kuvaa alueellistumisen perusosia. Institutionalisoitumisen neljäs teema, jaettu tietoisuus tai kollektiivinen identiteetti, on itselleni ollut hankalampi mieltää. Väitöskirjassani annan ihmisille ja kansalaisyhteisöille enemmän valtaa ja vapautta päättää samaistumisen kohteista, ja olen kriittinen sinänsä durkheimlaista työnjaon käsitettä kohtaan. Jos identifioituminen olisi päämääräorientoitunutta toimintaa, olisi hyvinkin ymmärrettävää, että jotkin ihmiset tuottavat alueellisia symboleja ja diskursseja, joihin toiset ihmiset uskovat. Kuitenkin alueellisuutta tehdään arjessa, se voi polkea hyvinkin eri suuntiin eikä aina ole varmaa puhuvatko ihmiset edes samasta alueesta vai alueellisuuden hahmosta, symbolista tai toiminnasta. Näkemysten erilaisuudenkaan vuoksi institutionalisoitumista ei voida pitää johonkin lopputilaan päätyvänä, vaan kuten Paasi toteaa, institutionalisoituminen on jatkuva prosessi, joka mielestäni antaa mahdollisuuden hahmottaa vallitsevia diskursseja. Se, miten ihmiset ymmärtävät ja haastavat näitä diskursseja narratiiveissaan vie alueita seuraaville kierroksille ja varmistaa, että alueet eivät ole koskaan valmiita.

Aika on merkittävä tekijä identifioitumiselle. Suomessa Gabriel Reinin vanavedessä liian monet historiotsijat ja maantieteilijät ovat pyrkineet kapseloimaan aikaa ja selittämään aikakausten kulttuureja omina kokonaisuuksinaan. Ajan territorialisoimisen sijaan olen pyrkinyt ymmärtämään, että jokaisessa hetkessä tehdään tietoisia valintoja aluerakenteiden suhteen, ja vaikka nämä kaikki oppivat edellisestä, historiaa kuten tulevaisuuttakin tarkastellaan aina nykyhetkestä käsin. Alueellisten perintöjen tunnistaminen ja niihin vaikuttaneiden geopoliittisten realiteettien tai ideologioiden taustoittaminen, tarjoavat mahdollisuuden ymmärtää alueellista kehitystä ja eri aikojen jättämiä tilallisia jälkiä. Tavoitteenani näiden alueellisten perintöjen aukikirjoittamisessa Suomen ja Englannin osalta oli vapauttaa nykyiset alueet sellaisesta anakronistisesta historian tulkinnasta, joka vahvistaa tietyn aikakauden historiakäsitystä normatiivisena pohtimatta miksi jostain käsityksestä on

tullut merkityksellinen ylipäänsä.

Usein puhutaan, että alueet muuttuvat, yhteiskunta muuttuu – mutta mistä tuo muutos lähtee? Mikä on se hetki historiassa, jota vasten peilaamme muutosta? David Lowenthal on todennut menneisyyden olevan vieras maa (1986), minkä voi ymmärtää vain ajatuksella, että nykyhetkemme on erilainen suhteessa kaikkiin muihin aikoihin, ja menneisyyden koherenttius on vain kuva, jonka luomme nykyisyydestä. Keskusteluni ajasta pyrki osoittamaan, että tavat joilla ymmärrämme aikaa ovat yksilöllisiä. JDY Peel (1971: ix) ymmärtää, että perustavanlaatuiset ajatusmallit toistavat itseään läpi ajan, siten että tutkijoilla on vapaus ”valita omat filosofiset esivanhempansa”. Sama vapaus koskettaa myös historian moninaisuuden yksilöllistä kokemista: aika sinänsä ei tuota olemista, vaan se miten yhdessä muiden kanssa koemme ajan tai tilan, on se käsitys, joka on merkityksellinen meille.

Tehdessäni haastatteluita ja analysoidessani fokusryhmäkeskusteluja en pyrkinyt väkisin kehystämään identiteettitarinoita alueellisiksi. Usein osallistujani identifioituivat omaan kuntaansa tai kokivat kuuluvansa paikkoihin, joissa he olivat viettäneet merkityksellistä aikaa: puhtaaseen luontoon missä tahansa, lapsuuden maisemiin, meren äärelle, työmatkansa varrelle, läheistensä lähelle. Vaikka alueellisuus tunnistettiin, Suomessa sen ei useimmiten tiedostettu ohjaavan toimintaa vaan sen ajateltiin esiintyvän juhlapuheissa, suurissa kokoontumisissa, aamun lehden sivuilla. Englannissa alueellisuuden kysymys on hieman erilainen. Valtiollinen aluejako koetaan historiattomana; kreivikuntiin perustuva alueellisuus muuttuu nopeasti liikkuvuuden yhtälöksi tai avoimuuden ja pidättyväisyyden puheeksi, jossa seura, kohteliaisuus ja ulkoinen paine määrittelevät alueellista identifikaatiota.

Vaikka identifioituminen alueeseen ei aina ole vahvaa, ohjaa alueellisuus niitä tapoja miten kansalaisuus koetaan. Pohjoiskarjalaiset korostavat rajan läheisyyttä, ortodoksista historiaa ja kulttuurin omalaatuisuutta ja pohtivat haikeina vaaramaisemia, pieneneviä teitä, väheneviä valoja, siinä missä varsinaissuomalaiset ylpeilevät varsinaisella suomalaisuudellaan, hallintohistoriallaan ja sillä, miten alue on suomalaisen kansallisuusaatteen ja kielen keheto. Me jokainen elämme omassa kuplassamme, ja on naiivia olettaa, että suomalaisuus koetaan joka puolella maata samalla tapaa. Sijoittuneisuus, omat kokemukset ja alueelliset perinnöt muovaavat tapojamme siinä, miten maailmaa skaalataan ja miten laajempiin kuviteluihin yhteisöihin kuulutaan.

Empiiristen havaintojen myötä kamppailin pitkään termin ”sosiaalinen” kanssa. Sen kummem-

min selittämättä tutkijat liittävät sanan joko yhteiskunnalliseen tai ihmisten väliseen. Se mitä voidaan nimittää ”sosiaalisiksi faktaksi” tai ihmisten jakamaksi ymmärrykseksi, liittyy kuitenkin pitkälliseen keskusteluun yhtäältä vallasta ja kontrollista sekä toisaalta ihmisten vapauteen neuvotella tilaa hetkessä. Maantieteelliseen keskusteluun tämä makro- ja mikrotason käsittelytapa on tunkeutunut paitsi territoriaalisten ja relationaalisten tilakäsityksien myötä, myös litteän ontologian avulla, jota muutamit maantieteilijät ovat, osin epätoivoisestikin, yrittäneet saada osaksi maantieteen peruskäsitteistöä. Kirjoittaessani neljättä artikkelia skaalasta (Vainikka 2014), pohdin pitkään tulisiko viitata artikkeliin, joka oli äärimmäisen vaikeasti ymmärrettävä, jonka johdopäätöksistä en ollut alkuunkaan samaa mieltä, ja joka, hieman jälkijättöisesti katsoen, ei alkuunkaan ymmärtänyt, että samasta, ”hetkessä tapahtuvasta avautumisesta” oli puhuttu 1600-luvun rationalisteista lähtien. Sallie Marstonin ja kollegoiden (2005) artikkeli kuitenkin avasi eteeni erilaisen ymmärryksen Bruno Latourin toimijaverkostoteoriasta ja sitä kautta Latourin (2005) myöntämiseen, että tuolla sanahirviöllä on esi-isänsä Tardessa, joka puolestaan oli vaikuttanut Leibnizin ja Spinozan ajatuksista.

Palatakseni esittämäni kysymykseen sosiaalisen luonteesta ja siitä, kuinka tila määritellään sosiaalisen avulla, pystyn vain esittämään analogian David Humen (1740/1896) ajatukseen. Se, miten asioiden pitäisi olla ei ole kuvaus siitä miten asiat ovat. Se, että tutkijat sanovat mikä alue on, ei kerro paljoakaan ihmisten identifioitumisesta siihen. Ihmisten pitää itse työstää omaa identifioitumistaan tarinoiden, kokemusten ja osallistumisen kautta. Missä määrin ihmisten tarinat kohtaavat toisensa ja miten he omaksuvat kollektiivisesti jaettuina, usein vallan avulla kirjoitettuja diskursseja on hedelmällinen tutkimuksen aihe erityisesti vertailevalle tutkimukselle. Miten ihmiset *oikeuttavat* itsensä alueisiin piittaamatta kuvitellusta ideaalista tai miten he näkevät *vehollisuudekseen* edustaa aluettaan tai kantaa useampaa identiteettileimaa on lopulta se keskustelu, joka vaikuttaa sosiaalisen sisältöön.

Lappeen tarina hallinnollisena yksikkönä loppui vuonna 1967. Kunnan yhdistäminen Lappeenrannan kaupunkiin oli muutamia harvoja 1960-luvun lopun pakkoliitoshuuman tuloksia. Kunnan symboliseen muotoon ei liitos tuonut paljoakaan. Kunnan perustamisvuosi vain muuttui. Vuonna 2015 aloitaneen hallituksen yksi kärkihankkeita on sosiaali- ja terveyspalveluiden maakunnallistaminen, tai itsehallintoalueiden luominen. Sinänsä semantiikka on yhdentekevää, sillä aina kun territorio jakaantuu osiin voidaan puhua maakunnista. Väitän, että

maakunnat eivät ole historiallisia vaan eri aikakausien sosiaalisen järjestäytymisen merkkipaaluja ja ne tulisi nähdä yhteisöllisyyttä tukevana paikallisen toiminnan muotoina. Edellisen hallituksen peruskuntapohjaiset karttatarjoitukset kaikessa irvokkuudessaan jättivät kansalaisten mielipiteiden kuulemisen toisarvoiseksi, vaikka samaan aikaan maakuntien tehtävien laajentaminen, niiden uudelleenrajaaminen ja lukumäärän muuttaminen olisi maakuntajakolain puitteissa ollut täysin mahdollista. Kuitenkin, kuten väitöskirjani pyrki osoittamaan, muutos on helpompaa jos pyritään rakentamaan aiemman pohjalle. Mikäli ihmisten halutaan identifioituvan alueisiin, mikäli heidän halutaan osallistuvan päätöksentekoon edes yleisönä, uutuudenviehätystä on syytä vastustaa. Alueellinen identifikaatio vaatii aikaa. Jos nykyisestä järjestelmästä halutaan jollakin tapaa toimiva, pitää maakuntiin uskoa ja luottaa siihen, että toiminnalliseksi luodusta systeemistä tulee merkittävä kansalaisyhteiskuntaan osallistumisen taso. Lounaisenglantilaisiin samaistumisen tasoihin Suomessa tuskin päästään, mutta maakunnilla ja alueilla on kaikki mahdollisuudet muodostua merkittäviksi, avoimiksi ja yhteenkuuluvuutta työstäviksi identiteettikijöiksi.

Lähteet

- Bureo, Andrea (1631). *Orbis arctoi imprimisque regni Svecia: Nova & accurata description. Edita Wittebera*. Typis baredum Christiani Tham, Wittebergae.
- Deleuze, Gilles (1968/1994). *Difference and repetition [Différence et répétition]*. Translated by Patton, P., Athlone Press, Lontoo.
- Heinonen, Jouko (1997). *Päijät-Häme I: Unohdettu maakunta. Päijät-Hämeen Litto & Lahden Kaupunki, Lahti*.
- Hume, David (1740/1896). *A treatise of human nature*. Clarendon, Oxford.
- Klinge, Matti (1982). *Kaksi Suomea*. Otava, Helsinki.
- Latour, Bruno (2005). *Reassembling the social: An introduction to the Actor-Network-Theory*. Oxford University Press, Oxford.
- Lowenthal, David (1985). *The past is a foreign country*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Marston, Sallie A., John Paul Jones III & Keith Woodward (2005). Human geography without scale. *Transactions of the Institute of British Geographers* 30:4, 416–432.
- Paasi, Anssi (1996). *Territories, boundaries and consciousness: The changing geographies of the Finnish-Russian border*. John Wiley & Sons, Chichester.
- Peel, J. D. Y. (1971). *Herbert Spencer: The evolution of a sociologist*. Heinemann Educational, Lontoo.
- Tarde, Gabriel (1895). *Essais et mélanges sociologiques*. A. Storck / G. Masson, Lyon / Pariisi.
- Vainikka, Joni (2014). ‘A citizen of all the different bits’: Emotional scaling of identity. *GeoJournal* online first, 1–18.